

Anastazja Śniechowska-Karpińska, Renata Birska

Jakim skalpelem przecinać prawno-autorski węzeł gordyjski? Rozwiązywanie problemów z pozyskiwaniem współczesnych utworów do bibliotek cyfrowych...

Forum Bibliotek Medycznych 6/2 (12), 450-459

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Dr Anastazja Śniechowska-Karpińska

Mgr Renata Birska

Lublin – UM

JAKIM SKALPELEM PRZECINAĆ PRAWNO-AUTORSKI WĘZŁ GORDYJSKI? ROZWIĄZYWANIE PROBLEMÓW Z POZYSKIWIANIEM WSPÓŁCZESNYCH UTWORÓW DO BIBLIOTEK CYFROWYCH NA PRZYKŁADZIE BIBLIOTEKI CYFROWEJ UNIWERSYTETU MEDYCZNEGO W LUBLINIE

Abstract

One of the problems facing digital libraries is the issue of acquiring contemporary works. In order to offer contemporary works in digital libraries in compliance with copyright laws, it is necessary to make appropriate agreement regarding transfer of the copyrights, or the license to use. The speech examined which regulations from the copyright law should be placed in this type of license in order to protect the rights of both the author and the library. Additionally, full text of the license used to acquire new works for Medical University of Lublin Digital Library was presented as an example of how to apply the discussed information.

Streszczenie

Jednym z problemów, z jakimi spotykają się biblioteki cyfrowe jest kwestia pozyskiwania utworów, co do których nie wygasły autorskie prawa majątkowe (por. Art. 36 i Art 37 Ustawy o prawie autorskim). O ile prezentowanie w bibliotece cyfrowej utworów sprzed ok. 120-140 lat zwykle nie powoduje żadnych kolizji z prawem autorskim, to sięganie po utwory, co do których monopol autorski lub prawa spadkobierców twórcy nie wygasły - może powodować konsekwencje prawne.

Aby móc prezentować utwory w bibliotece cyfrowej i pozostawać w zgodzie z Ustawą o prawie autorskim należy ustalić status prawny danego utworu, i jeśli autorskie prawa majątkowe do niego nie wygasły, zawrzeć stosowną umowę o przeniesienie autorskich praw majątkowych lub umowę o korzystanie z utworu, tj. licencję. Wydaje się, że z punktu widzenia bibliotek, korzystniejszą formą, bo nie pociągającą

konieczności ponoszenia kosztów zakupu autorskich praw majątkowych, jest nieodpłatna niewyłączna licencja.

Biblioteka Cyfrowa Uniwersytetu Medycznego w Lublinie prezentuje między innymi dysertacje i rozprawy akademickie, inne utwory, co do których uzyskano zgodę autorów na ich prezentację oraz utwory z tzw. domeny publicznej. Obecnie zdecydowana większość utworów prezentowanych w BC UML to prace doktorskie. Umieszczenie tych utworów w BC, co do których nie wygasły autorskie prawa majątkowe, poprzedziło podpisanie niewyłącznej nieodpłatnej bezterminowej licencji, dzięki czemu z jednej strony możliwy jest stały dopływ nowych utworów, z drugiej chronione są prawne interesy autorów oraz samej biblioteki.

W pracy przeanalizowano jakie zapisy wynikające z zapisów Ustawy o prawie autorskim powinny zostać zawarte w tego rodzaju licencji, by było ona skuteczna i dobrze chroniła prawa autorów i biblioteki, oraz przedstawiono tekst licencji, na podstawie której pozyskiwane są nowe utwory do BC Uniwersytetu Medycznego w Lublinie jako przykład zastosowania tych informacji w praktyce.

W przypadku utworów współczesnych¹, udostępnianych czytelnikom w bibliotekach cyfrowych szkół wyższych mamy do czynienia z sytuacją, w której są to utwory w przeważającej większości już opublikowane² lub rozpowszechnione³. Niekiedy pierwsze udostępnienie utworu ma miejsce właśnie w bibliotece cyfrowej (np. w przypadku niepublikowanej nawet we fragmentach pracy doktorskiej przed publiczną obroną). Biblioteki cyfrowe szkół wyższych, a w szczególności uniwersytetów medycznych są zainteresowane publikowaniem utworów swoich pracowników i studentów, nie skupiając się wyłącznie na utworach mających obecnie wartość przede wszystkim historyczną. Oczywiście publikowanie zasobów dawnych ma ogromne znaczenie dla zachowania dorobku polskiej myśli naukowej, ale nie może być to priorytetem w przypadku uniwersyteckich bibliotek cyfrowych czy repozytoriów uczelnianych.

W przypadku utworów współczesnych należy przed publikacją w bibliotece cyfrowej rozstrzygnąć kilka kwestii natury prawnej. Przede wszystkim ustalić kto jest właścicielem autorskich praw majątkowych do utworu. Z mocy Ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych (PrAut) „twórca przysługuje wyłączne prawo do korzystania z utworu i rozporządzania nim na wszystkich polach eksploatacji oraz do wynagrodzenia za korzystanie z utworu”, o ile ustawa nie stanowi inaczej. Wyjątki od tej

¹ Na potrzeby tego wystąpienia przyjęto, że utworem współczesnym jest utwór, którego autor żyje lub zmarł później niż w 1942 r., a więc zgodnie z Art. 39 Ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych z późn. zm. (Dz.U. 1994 Nr 24 poz. 83) – *Czas trwania autorskich praw majątkowych liczy się w latach pełnych następujących po roku, w którym nastąpiło zdarzenie, od którego zaczyna się bieg terminów określonych w art. 36 i art. 37, czyli zasadniczo 70 lat od śmierci twórcy* (por. Art. 36 Ustawy o prawie autorskim)

² Utworem opublikowanym jest zgodnie z Art. 6 ust. 1 pkt. 1 Ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych z późn. zm. (Dz.U. 1994 Nr 24 poz. 83) *utwór, który za zezwoleniem twórcy został zwielowokrotniony i którego egzemplarze zostały udostępnione publicznie*

³ Utworem rozpowszechnionym jest zgodnie z Art. 6 ust. 1 pkt. 3 Ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych z późn. zm. (Dz.U. 1994 Nr 24 poz. 83) *utwór, który za zezwoleniem twórcy został w jakikolwiek sposób udostępniony publicznie*

reguły to m.in.: Art. 12 ust. 1, w którym uregulowano kwestię utworów pracowniczych, a w kolejnych (tj. Art. 14 i 15a PrAut) utworów pracowników instytucji naukowych i prac dyplomowych studentów uczelni wyższych⁴.

W praktyce na uczelniach wyższych rzadziej mamy do czynienia z zastosowaniem Art. 12 PrAut, ze względu na zapisy szczegółowe zawarte w Art. 14 i 15a. O ile w Art. 12 jest mowa o tym, że „jeżeli umowa o pracę nie stanowi inaczej, pracodawca, którego pracownik stworzył utwór w wyniku wykonywania obowiązków ze stosunku pracy, nabywa z chwilą przyjęcia utworu autorskie prawa majątkowe w granicach wynikających z celu umowy o pracę i zgodnego zamiaru stron”; to w przypadku instytucji naukowych przysługuje jej „pierwszeństwo opublikowania utworu naukowego pracownika, który stworzył ten utwór w wyniku wykonywania obowiązków ze stosunku pracy”. W przypadku utworów pracowników naukowych, dla których pisanie prac naukowych jest jednym z obowiązków, wynikających ze stosunku pracy i Ustawy z dnia 27 lipca 2005 r. prawo o szkolnictwie wyższym⁵, „pierwszeństwo opublikowania utworu przez instytucję naukową wygasa, jeżeli w ciągu sześciu miesięcy od dostarczenia utworu nie zawarto z twórcą umowy o wydanie utworu albo jeżeli w okresie dwóch lat od daty jego przyjęcia utwór nie został opublikowany”. Dodać tu należy, że twórcy na mocy cytowanego Art. 14 PrAut przysługuje prawo do wynagrodzenia (poza wynagrodzeniem z tytułu umowy o pracę).

Ustawodawca dołączył do Art. 14 ustęp 2 PrAut, w którym reguluje również prawa instytucji naukowej do utworu pracownika naukowego: „Instytucja naukowa może, bez odrębnego wynagrodzenia, korzystać z materiału naukowego zawartego w utworze, o którym mowa w ust. 1, oraz udostępniać ten utwór osobom trzecim, jeżeli wynika to z uzgodnionego przeznaczenia utworu lub zostało postanowione w umowie”⁶. Jednak, co podkreśla w swojej publikacji „Otwarty dostęp do publikacji naukowych” Krzysztof Siewicz, „instytucja naukowa nie nabywa autorskich praw majątkowych do utworu naukowego; przysługuje jej jedynie pierwszeństwo opublikowania”⁷. W ustawie nie znajdujemy co prawda definicji „utworu naukowego”, jednak bibliotekarze

⁴ „Uczelni w rozumieniu przepisów o szkolnictwie wyższym przysługuje pierwszeństwo w opublikowaniu pracy dyplomowej studenta. Jeżeli uczelnia nie opublikowała pracy dyplomowej w ciągu 6 miesięcy od jej obrony, student, który ją przygotował, może ją opublikować, chyba że praca dyplomowa jest częścią utworu zbiorowego”. - Art. 15a ust. 2 Ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych z późn. zm. (Dz.U. 1994 Nr 24 poz. 83)

⁵ Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. prawo o szkolnictwie wyższym z późn. zm. (Dz.U. nr 164 poz. 1365) Art. 111 ust. 1 pkt. 2 brzmi: pracownicy naukowcy „są obowiązani (...) prowadzić badania naukowe i prace rozwojowe, rozwijać twórczość naukową albo artystyczną”

⁶ Art. 14 ust. 2 Ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych z późn. zm. (Dz.U. 1994 Nr 24 poz. 83)

⁷ Krzysztof Siewicz: Otwarty dostęp do publikacji naukowych [Tryb dostępu: http://repozytorium.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/335/K_Siewicz_Otwarty_dostep_do_publicacji_naukowych.pdf?sequence=4] [Dostęp 26 VIII 2013], s. 31

pracujący w bibliotekach naukowych zwykle nie mają problemu z ustaleniem charakteru utworu.

W Art. 14 ust. 2 PrAut ustawodawca nie mówi o przejściu autorskich praw majątkowych do utworu pracownika naukowego na instytucję naukową, więc mamy tu do czynienia raczej z pewnym, jak pisze na ten temat Rafał Golał, „jednorazowym przywilejem”, przy czym: „zastanawiać się można, czy w ogóle zachodzi w świetle art. 14 PrAut nabycie majątkowych praw przez pracodawcę, którego uprawnienie należałoby oceniać raczej jako posiadające charakter licencyjny, z tym że byłaby to szczególnego rodzaju licencja ustawowa”⁸. Ma to istotne konsekwencje z punktu widzenia gromadzenia współczesnych tekstów w bibliotekach cyfrowych instytucji naukowych i w ich repozytoriach. Wydaje się, że w świetle powyższych twierdzeń najbezpieczniejszą z punktu widzenia prawnego formą zabezpieczenia się przed roszczeniami z tytułu ewentualnego naruszenia praw autorów do „wyłączonego korzystania z utworu i rozporządzania nim na wszelkich polach eksploatacji”⁹ jest podpisywanie z autorami stosownych umów (tj. umowy o przeniesienie autorskich praw majątkowych lub umowy o korzystanie z utworu, zwanej „licencją”)¹⁰. Różnica między tymi dwoma typami umów polega na tym, że w przypadku umowy przenoszącej majątkowe prawa autorskie, autor przenosi prawo do utworu w określonym zakresie na inny podmiot, licencja nie powoduje przeniesienia praw (pozostają one przy autorze), jednak mamy do czynienia w tym przypadku z „ograniczeniem monopolu wyłącznie uprawnionego na korzystanie z przysługującego mu dobra niematerialnego”¹¹.

Istotną kwestią jest w tym przypadku zawarcie w umowie lub licencji kilku niezbędnych (wymaganych przez prawo w tym PrAut) elementów. Przede wszystkim umowa o przeniesienie autorskich praw majątkowych (podobnie jak licencja wyłączna) musi być zawarta w formie pisemnej pod rygorem nieważności – por. Art. 53 Ustawy PrAut¹². Jednak w przypadku utworów współczesnych udostępnianych w bibliotekach cyfrowych mamy do czynienia przede wszystkim z licencjami niewyłącznymi, jako podstawą prawną ich umieszczania w bc. Dla licencji niewyłącznych ustawa PrAut. nie narzuca rygoru zawierania jej na piśmie, jednak z oczywistych względów, zwykle zawierane są one w formie pisemnej przed udostępnieniem utworu w bibliotece cyfrowej (m.in. ze względów dowodowych). Ponadto zgodnie z Art. 49 ust. 1 PrAut „jeżeli

⁸ Rafał Golał: *Prawo autorskie i prawo pokrewne*. Wyd. 7 zaktualiz. Warszawa 2011 s. 117-118

⁹ Art. 17 Ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych z późn. zm. (Dz.U. 1994 Nr 24 poz. 83)

¹⁰ Kwestie przejścia (przeniesienia) majątkowych praw autorskich reguluje Art. 41 ust. 1-5 Ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych z późn. zm. (Dz.U. 1994 Nr 24 poz. 83).

¹¹ Rafał Golał: *Op. cit.*, s. 192

¹² Por. Art. 53 Ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych z późn. zm. (Dz.U. 1994 Nr 24 poz. 83)

w umowie nie określono sposobu korzystania z utworu, powinien on być zgodny z charakterem i przeznaczeniem utworu oraz przyjętymi zwyczajami”.

Kwestie przejścia autorskich praw majątkowych reguluje Rozdział 5 Ustawy PrAut, począwszy od Art. 41 do Art. 68. Przede wszystkim: licencja (a także umowa o przeniesienie praw majątkowych) odnosi się tylko do tych pól eksploatacji¹³, które zostały wyraźnie wymienione w jej treści (por. Art 41 ust. 2 PrAut). Wszystkie postanowienia umowy powinny być wyrażone wprost, a wszelkie zapisy jasno określać na jakich zasadach będzie możliwe korzystanie z utworu. Niezapisanie w licencji, że udzielenie jej nastąpiło nieodpłatnie skutkuje na mocy Art. 43 ust. 1 PrAut tym, że „twórcy przysługuje prawo do wynagrodzenia”.

Licencja niewyłączna nie ogranicza autora co do dalszych decyzji dotyczących utworu, choć nakłada na niego pewne zobowiązania, gdyby chciał udzielić licencji wyłącznej lub przenieść prawa majątkowe do utworu na podmiot trzeci. Ponadto umowa i licencja „może dotyczyć tylko pól eksploatacji, które są znane w chwili jej zawarcia” (Art. 41 ust. 4 PrAut), co oznacza, że nawet jeśli uczelnia pozyskała prawa majątkowe do utworu w zakresie jego utrwalania i zwielokrotniania w czasie, kiedy nie udostępniano utworów w Internecie, nie ma do tego prawa pomimo zawarcia umowy lub licencji wyłącznej na wszystkie wówczas istniejące pola eksploatacji! Stąd należałoby bardzo ostrożnie podchodzić do idei prezentacji w bibliotece cyfrowej utworów, do których instytucja nabyła prawa majątkowe w czasie, kiedy nie istniała możliwość publicznego udostępniania go „w taki sposób, by każdy mógł mieć do niego dostęp w miejscu i czasie przez siebie wybranym” (Art. 50 pkt. 3 PrAut), czyli używając skrótu myślowego – w Internecie.

Trzeba również pamiętać o zapisaniu w licencji, że na własność licencjodawcy przechodzi egzemplarz i/lub nośnik, na którym utrwalono utwór, w przeciwnym bowiem razie, na mocy Art. 52 możemy mieć do czynienia z przekazaniem egzemplarza bez przejścia praw autorskich (Art. 52 ust. 1 PrAut) lub przejścia praw majątkowych bez własności egzemplarza utworu (Art. 52 ust. 2 PrAut).

Z Art. 57 ust. 1 PrAut wynika, że po podpisaniu licencji (lub nabyciu praw majątkowych), licencjodawca (nabywca) ma dwa lata na przystąpienie do rozpowszechniania utworu, o ile w umowie nie został określony inny termin. Ponadto Ustawa przyznaje autorowi prawo do nadzoru autorskiego przed rozpowszechnieniem utworu (Art. 60 ust. 1 PrAut) i do wypowiedzenia lub odstąpienia od umowy w przypadku publicznego udostępniania utworu „w nieodpowiedniej formie albo ze zmianami, którym twórca

¹³ Pola eksploatacji zostały wymienione w Art. 50 PrAut, są to: prawo do utrwalania i zwielokrotniania utworu (Art. 50 pkt. 1 PrAut); prawo do obrotu oryginałem lub egzemplarzami utworu (Art. 50 pkt. 2 PrAut); prawo do rozpowszechniania utworu, tj. „publiczne wykonanie, wystawienie, wyświetlenie, odtworzenie oraz nadawanie i reemitowanie, a także publiczne udostępnianie utworu w taki sposób, aby każdy mógł mieć do niego dostęp w miejscu i w czasie przez siebie wybranym” (Art. 50 pkt. 3 PrAut).

mógłby się słusznie sprzeciwić” (Art. 58 PrAut). Wobec tego wydaje się celowe wprowadzenie do treści licencji zapisów, że może ulec zmianie jedynie format dokumentu, w jakim pierwotnie został zapisany utwór (czyli np. z pdf na Djvu), ale bez jakiegokolwiek ingerencji w istotę (w treść) samego utworu.

Najkorzystniejsze zapisy w przypadku licencji na udostępnienie utworu w bibliotece cyfrowej (z punktu widzenia biblioteki cyfrowej zakładającej, że zależy jej na jak najszerszym kręgu odbiorców), powinny zawierać zapisy stanowiące o tym, że jest to licencja¹⁴:

1. niewyłączna (czyli autor ma prawo udzielenia innym osobom prawa do korzystania z utworu na tym samym polu eksploatacji, czyli np. w ramach innej biblioteki cyfrowej)
2. nieodpłatna
3. z wyraźnie określonymi polami eksploatacji - szczególnie powinna zawierać zapis o tym, że utwór może być publicznie udostępniany w taki sposób, by każdy mógł mieć do niego dostęp w miejscu i czasie przez siebie wybranym (w praktyce oznacza to dostęp przez Internet)
4. bez ograniczeń czasowych i terytorialnych (w przypadku braku stosownych zapisów licencja niewyłączna będzie ważna przez 5 lat na terytorium państwa, w którym licencjobiorca ma swoją siedzibę)
5. powinien zostać określony zakres korzystania z utworu, podpisanie licencji niewyłącznej oznacza również, że licencjobiorca nie może dochodzić roszczeń z tytułu naruszenia autorskich praw majątkowych (Art. 67 ust. 4 PrAut)
6. powinien zostać określony sposób wypowiedzenia warunków umowy

Patrząc na zasoby polskich bibliotek cyfrowych widać, że dominują w nich dokumenty pochodzące z tzw. „domeny publicznej”, czyli takie, do których wygasły autorskie prawa majątkowe z upływem 70 lat od śmierci twórcy (art. 36 ust. 1 PrAut)¹⁵, przy czym termin ten ustala się na podstawie Art. 39 w następujący sposób: „w latach pełnych następujących po roku, w którym nastąpiło zdarzenie, od którego zaczyna się bieg terminów określonych w art. 36 i art. 37” (Art. 39 PrAut), co w praktyce oznacza dzień 1 stycznia roku następującego po roku w którym upłynęła 70 rocznica śmierci autora.

¹⁴ Powinna to być licencja zawarta na piśmie, ponieważ zawarta ustnie będzie ważna, ale dla potrzeb dowodowych lepiej zawierać ją w formie pisemnej

¹⁵ Na mocy Art. 36 PrAut okres obowiązywania autorskich praw majątkowych może trwać dłużej niż 70 lat, o czym również należy pamiętać, bo okres ten jest liczony od śmierci ostatniego z autorów (w przypadku prac zbiorowych). Oznacza to, że w przypadku różnicy między datami śmierci wszystkich autorów, w przypadku pierwszego zmarłego okres ochrony może wynosić 70 lat plus liczba lat o którą ostatni z autorów przeżył pierwszego! Jeśli mamy do czynienia z utworem anonimowym i nie ma możliwości ustalenia, kto jest jego autorem, okres ochrony liczy się od daty pierwszego rozpowszechnienia (Art 36 pkt. 2); podobnie w przypadku, jeśli autorskie prawa majątkowe przysługują z mocy ustawy innej osobie niż twórca (Art 36 pkt. 3); utworów publikowanych w odcinakach dotyczy w tej materii Art 37 PrAut

W praktyce biblioteki w różny sposób ustalają „bezpieczną” datę, od której można udostępniać utwór bez obawy naruszenia praw osób trzecich. Wydaje się, że większość bibliotek cyfrowych zrzeszonych w Federacji Bibliotek Cyfrowych (<http://fbc.pionier.net.pl/owoc>) przyjęło milczącą zasadę nie przekraczania roku 1939 jako daty publikacji utworu w wersji papierowej, co potencjalnie może prowadzić do naruszenia praw osób, które nabyły prawo w drodze dziedziczenia. W rezultacie część dorobku polskiej myśli naukowej okresu międzywojennego może być prezentowane w bibliotekach cyfrowych, ale należy mieć świadomość, że niektóre z utworów mogą mieć zawikłany status prawny, z punktu widzenia obowiązującej Ustawy PrAut.

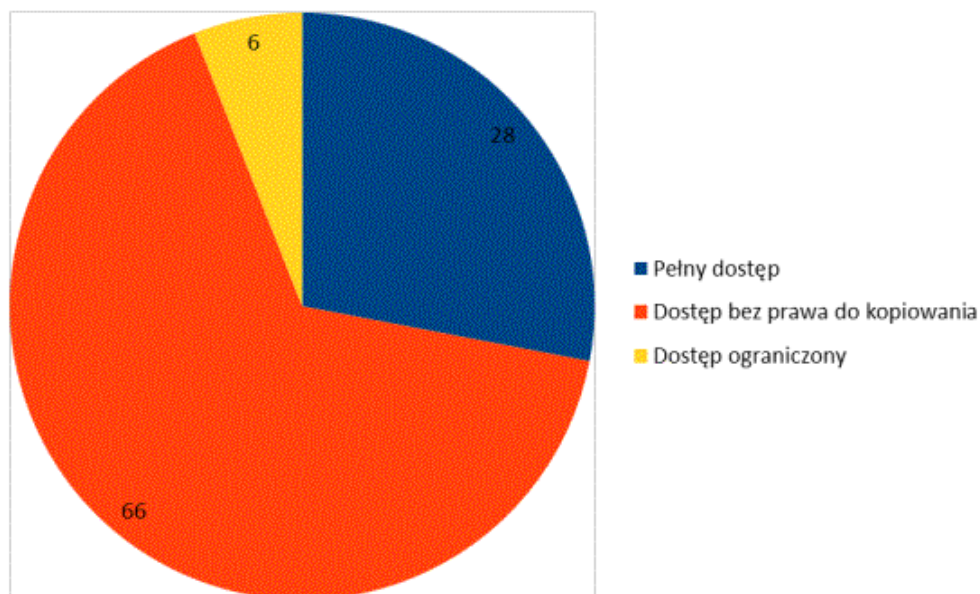
Przeglądając zasoby cyfrowe bibliotek uniwersytetów medycznych można dojść do wniosku, że większość dokumentów w nich umieszczanych pochodzi z domeny publicznej¹⁶. W przypadku utworów współczesnych dominują czasopisma wydawane przez uczelnie (z tego wniosek, że autorzy decydując się na publikację w tych tytułach podpisują umowę, w której wyrażają zgodę na publikację swojego utworu w bibliotece cyfrowej), oraz prace doktorskie. Niekiedy ze względu na to, że biblioteki cyfrowe uniwersytetów medycznych są częścią szerszego przedsięwzięcia, tj. cyfrowych bibliotek regionalnych, trudno jest w prosty sposób stwierdzić, do jakiej części publikowanych w nich utworów wciąż nie wygasły autorskie prawa majątkowe. Wydaje się, że w przypadku każdego z takich utworów została podpisana stosowna umowa (o przeniesienie praw majątkowych lub licencyjna), ale nie w każdym wypadku łatwo jest dotrzeć do wzoru tych umów¹⁷, ponieważ nie są one umieszczane np. na stronach bibliotek cyfrowych w stosowanej zakładce.

W przypadku Biblioteki Cyfrowej Uniwersytetu Medycznego w Lublinie, dostępnej dla użytkowników od 7 grudnia 2012 r., większość publikowanych utworów to prace doktorskie. Na 170 utworów (dane z dnia 31 października 2013 r.): 160 to prace doktorskie, 2 rozprawy habilitacyjne, 4 numery czasopism (historycznych), 3 rękopisy (historyczne), 1 zbiór streszczeń zjazdowych w formie e-książki. Publikację wszystkich utworów, co do których nie wygasły autorskie prawa majątkowe, poprzedziło podpisanie umowy licencyjnej (nieodpłatnej, niewyłącznej).

Zgodę na publikację w Bibliotece Cyfrowej Uniwersytetu Medycznego w Lublinie z prawem do zrobienia kopii na urządzeniu przenośnym czytelnika z dostępem do tekstu utworu przez Internet bez ograniczeń wyraziło 28% autorów, zgodę bez prawa

¹⁶ Co potwierdzają statystyki umieszczane na stronie Federacji Bibliotek Cyfrowych w odniesieniu do wszystkich stowarzyszonych bibliotek – por. Statystyki elementów opisu [Tryb dostępu: <http://fbc.pionier.net.pl/owoc/attr-stats>] [Dostęp: 26 VIII 2013]

¹⁷ Ciekawym przykładem tego rodzaju są wzory umów proponowane autorom w Bibliotece Głównej Gdańskiego Uniwersytetu Medycznego. Wzór umowy podpisywanej przez autorów chcących publikować w Bibliotece Głównej Gdańskiego Uniwersytetu Medycznego znajduje się na stronie: [Tryb dostępu: http://biblioteka.gumed.edu.pl/admin/ckfinder/userfiles/files/pdf/umowa_lic_dr_hab.pdf] [Dostęp: 26 VIII 2013]

Rys. 1 – Decyzje autorów dotyczące sposobu prezentacji prac doktorskich w Bibliotece Cyfrowej Uniwersytetu Medycznego w Lublinie – dane na podstawie podpisanych licencji (prace obronione od listopada 2011 r. do końca października 2013 r.)

do robienia kopii przez czytelników wyraziło 66% autorów, 6% ograniczyło dostęp do swojej pracy tylko do końcówek terminali znajdujących się w Bibliotece Głównej Uniwersytetu Medycznego w Lublinie. Wynika z tego, że 94% prac doktorskich broniących na Uniwersytecie Medycznym w Lublinie, począwszy od listopada 2011 r. do 31 października 2013 r., jest dostępnych w pełnym tekście w Internecie.

Autorzy, chcący opublikować swoje utwory w Bibliotece Cyfrowej Uniwersytetu Medycznego w Lublinie, zwrócili uwagę na to, że chcieliby, by sama licencja dawała im prawo do określenia tego, jak z danego utworu będzie korzystał czytelnik. Stanowiło to wyzwanie z prawnego i technicznego punktu widzenia. Kwestie prawne rozstrzygnięto w następujący sposób, zapisując w umowie licencyjnej stosowny paragraf:

„Licencjodawca udziela Licencjobiorcy niewyłącznej nieodpłatnej licencji na korzystanie z utworu w ramach „Bazy Prac Doktorskich” broniących na UM w Lublinie oraz „Biblioteki Cyfrowej UM w Lublinie” na następujących polach eksploatacji:

- a) zwielokrotnianie utworu techniką cyfrową
- b) udostępnianie dla celów badawczych lub poznawczych za pośrednictwem końcówek systemu informatycznego (terminali) znajdujących się na terenie Biblioteki Głównej

nej UM w Lublinie (z możliwością robienia kopii / bez możliwości robienie kopii przez użytkowników)*

c) udostępnianie streszczenia doktoratu w wersji elektronicznej w sieci Internet

d) udostępnianie poprzez uczelnianą sieć komputerową, na terenie Uniwersytetu Medycznego w Lublinie (z możliwością robienia kopii / bez możliwości robienie kopii przez użytkowników)*

e) udostępnianie w sieci Internet (z możliwością robienia kopii / bez możliwości robienie kopii przez użytkowników)*

(*niepotrzebne skreślić)

Autorzy chętnie zgadzają się na publikację swoich utworów w Internecie w ramach Biblioteki Cyfrowej wiedząc, że korzystające z niej osoby nie będą mogły w dowolny sposób ingerować w integralność utworu. Oczywiście nie można wykluczyć, że użytkownik będzie próbował podjąć działania niezgodne z prawem, jednak zarówno na poziomie oprogramowania, jak w formie stosownych informacji dołączonych w formie opisu publikacji (metadanych) jest informowany o prawach autora do jego utworu. Przyjęło to formę informacji o treści: „Całość praw majątkowych do utworu posiada autor. Utwór jest chroniony Ustawą o prawie autorskim i prawach pokrewnych z dn. 04 lutego 1994 r. z późn. zm. Utwór jest prezentowany w Bibliotece Cyfrowej UM na mocy licencji niewyłączonej”. W przypadku utworów z tzw. „domeny publicznej” informacja brzmi: „Utwór w domenie publicznej. Korzystając z utworu należy pamiętać o zapisach Ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych z dn. 04 lutego 1994 r. z późn. zm.”.

Zapisy stosowanej licencji wydają się dobrze zabezpieczać interesy autorów i samej biblioteki cyfrowej, ponieważ jak dotąd nie zdarzyło się, by kwestii z tym związanych nie wyjaśniono już na etapie poprzedzającym podpisanie tej umowy przez obie strony. Dla autorów licencja stanowi gwarancję respektowania ich praw. Najczęściej wybraną opcją jest pełny dostęp do tekstu utworu bez prawa kopiowania go na urządzenia użytkownika (możliwość korzystania z tekstu on-line), co wymusza na czytelniku każdorazowe łączenie się z biblioteką cyfrową, by móc kontynuować lekturę tekstu. Ma to wpływ na statystyki wykorzystania poszczególnych utworów, co także jest przedmiotem zainteresowania autorów, który zdają się zwracać uwagę na statystyki, świadczące o zainteresowaniu ich utworem.

Podsumowanie

Rozwój technologii informatycznych i pojawienie się nowych możliwości zwielokrotniania utworów i ich udostępniania za pośrednictwem sieci komputerowych stanowią dla bibliotek uczelnianych zarówno szansę jak i wyzwanie. Z jednej strony, posiadając bogate zasoby zewryfikowanych merytorycznie i recenzowanych źródeł naukowych ukrytych jednak najczęściej w głębokim Internecie i limitowanych zakresem

numerów IP, biblioteki muszą nieustannie konkurować z zalewem informacji nie zawsze wartościowej i wiarygodnej, ale za to dostępnej łatwo i bez ograniczeń. Z drugiej zaś strony przed bibliotekami pojawiła się możliwość tworzenia własnych zasobów cyfrowych czy też repozytoriów instytucjonalnych, wspierających działalność naukową i dydaktyczną i promujących osiągnięcia pracowników uczelni. Na podstawie art. 28 pkt. 3 Ustawy PrAut biblioteki mogą udostępniać zbiory dla celów badawczych lub poznawczych na komputerach znajdujących się na terenie tych jednostek. Zapis ten nie upoważnia jednak do udostępniania utworów w otwartym Internecie¹⁸. Należy jednak uwzględnić specyficzne interesy grupy twórców, jaką stanowią pracownicy naukowo-badawczy uczelni¹⁹. Ich kariera na różnych etapach podlega ocenie za pomocą kryteriów bibliometrycznych (w tym poprzez liczbę cytowań) i często są oni zainteresowani jak najszerzą dostępnością swoich prac. Autorzy ci, jeśli dysponują prawami majątkowymi do swoich utworów, przekazując tekst do biblioteki cyfrowej mogą podpisać licencję umożliwiającą pełny dostęp do treści w Internecie.

¹⁸ Beata Jewuła, Sybilla Stanisławska-Kloc: Prawo autorskie a działalność bibliotek (licencja dla bibliotek z art. 28 ust. pr. aut. i pr. Pokr.). *Zesz. Nauk. UJ. Prace z Prawa Własności Intelektualnej* 2008 z. 102 s. 117-140

¹⁹ Bolesław Howorka: Prawo autorskie o dozwolonym użytku chronionych utworów. *Forum Bib. Med.* 2011 R. 4 nr 1 s. 63-80